

Икономически, инфраструктурни и образователни характеристики на Първи „арабски“ клъстер

Георги Найденов, Калоян Харалампиев

Economic, Infrastructural and Educational Characteristics of the First “Arab” Cluster

Georgi Naidenov, Kaloyan Haralampiev

Abstract

We briefly present the project "Clusters of Capitalism. Typology and Dynamics of the Capitalist Economies" continued in 2014 under the title "Identification and Comparative Analysis of the Types of Liberal and State Capitalism (Based on Cluster Analysis)." We consider economic, infrastructural and educational characteristics of the revealed First "Arab" cluster which are examined in dynamics from 1900 to 2005.

Keywords: cluster analysis of the types of capitalism, liberal capitalism, state capitalism

През 2011 год. успешно приключи университетски проект “Клъстерите на капитализма Типология и динамика на капиталистическите икономики.¹ Това е изследване, в което за пръв път типологията на капиталистическият начин на производство се извършва по **индуктивен**, а не по **дедуктивен** път, чрез използване на съвременни статистически методи. Настоящият доклад представя ново изследване „Идентификация и сравнителен анализ на видовете държавен и видовете либерален капитализъм (на основата на клъстерния анализ)“. Най-напред ще разгледаме резултатите от базовото изследване.

1. Клъстерният анализ на видовете капитализъм

За разграничаване на видовете капитализъм обикновено се използва дихотомията „**либерален капитализъм – държавен капитализъм**“. Обществата с либерален капитализъм са тези, които имат демократична политическа система, ограничен държавен сектор и минимизирана държавна намеса в икономическите процеси. Обществата на държавния капитализъм са тези, в които държавата има значима роля както в икономиката, така и в политиката.

Дълго време западноевропейският капитализъм се счита за единствено „**автентичен**“, **автохтонен** и **естествен**. Капиталистическото развитие на страните от втория и третия ешалон на капитализма се счита за успешно, тогава, когато в голяма степен наподобява развитието на страните от първия ешалон. Последните десетилетия обаче започва да се утвърждава разбиране, че различните страни и региони реализират прехода от традиционно, патриархално общество към съвременно капиталистическо общество по **специфичен начин**. Налага се разбиране, че съществуват **различни видове капитализъм**, и че всеки от тях е **естествен** и **автентичен** за страните и регионите, където се извършва този преход. Във времето и пространството, в зависимост от специфичните природо-климатични условия, конкретното историческо развитие и пр. съществуват различни гроздове (**клъстери**) от държави, в които начинът на производство е **сходен**. Всеки от тези различни клъстери е специфичен **вид** капитализъм.

Следващата стъпка в научното изследване на видовете капитализъм е, тези самобитни видове капитализъм да се открият не по **дедуктивен**, а по **индуктивен** път. Тоест, самобитните видове капитализъм да се получат по „**естествен**“ път – чрез клъстерен анализ по няколко основни индикатора.

За да извършим клъстеризацията събрахме данни по три основни индикатора:

- степен на развитост на страната, която изследваме чрез брутният вътрешен продукт на глава от населението на страните;

---

¹ Найденов, Г., К. Харалампиев, В. Проданов, П. Пачкова. Клъстерите капитализъм. Типология и динамика на капиталистическите икономики. Издателски комплекс – УНСС, София, 2012

- дял на държавния сектор в националната икономика, за който използваме експертна оценка по петстепенна скала:

- Дял на държавния сектор до 20%
- Дял на държавния сектор между 20% и 40%
- Дял на държавния сектор между 40% и 60%
- Дял на държавния сектор между 60% и 80%
- Дял на държавния сектор над 80%

- участието на държавата в преразпределението на brutния вътрешен продукт, което изследваме по два начина: а) проследяваме динамиката на относителния дял на правителствените приходи спрямо brutния вътрешен продукт; б) проследяваме динамиката на относителния дял на правителствените разходи спрямо brutния вътрешен продукт. След това взимаме по-малкия от двата относителни дяла.

Методиката за статистически анализ на данните и клъстеризация е „йерархична агломеративна клъстеризация“. Държавите се групират в качествено еднородни групи въз основа на стойностите на трите основни количествени индикатора.

Периодът, за който открихме достатъчно дълги редове от статистически данни за един минимум от държави е от 1900 до 2005 години. Стъпката, която използваме е от 5 години.

В резултат на клъстеризацията за всяка от 22-те фиксирани години се получиха от четири до десет клъстера. Във всеки клъстер има от една до 34 държави.

Установихме, че има ядра от държави, (или една държава – клъстер), които „протичат“ последователно за по-продължителен, или сравнително по-кратък период от време през тези 22 фиксирани години. „Течейки“ във времето, тези ядра „привличат“ други държави, или – обратно, някои държави „бягат“ от техния клъстер. Идентифицирахме **дванадесет** такива „случая“. Считаме, че тези „случаи“ са разгръщащи се във времето **самобитни** видове капитализъм. Условно обозначихме тези клъстери като: Първи „западноевропейски“ клъстер; Втори „западноевропейски“ клъстер; Първи „латиноамерикански“ клъстер; Втори „латиноамерикански“ клъстер; Първи „източноевропейски“ клъстер; Втори „източноевропейски клъстер“; „САЩ“; „Япония“; Първи „арабски“ клъстер; Втори „арабски“ клъстер; Първи клъстер на развиващите се страни; Втори клъстер на развиващите се страни.²

Обозначенията „първи“ и „втори“ са свързани с: а) по-ранно, или по-късно появяване във времето; б) по-голяма или по-малка продължителност.

Изрично искаме да подчертаем, че предложените от нас названия са само първа крачка в определяне на вида капитализъм на всеки клъстер. На този етап названието на клъстерите е, така да се каже, „**географско**“. Впоследствие, ще се опитаме за всеки клъстер – либерален или държавен, да намерим подходящо название на неговия вид капитализъм. Това може да стане след като се изследват характерните му черти.

След като направихме клъстеризацията по трите показателя, събрахме статистическа информация по още 20 показателя, групирани в четири раздела: икономически показатели; социални показатели; демографски показатели и инфраструктурни показатели. Заедно с трите основни икономически индикатора, показателите стават 23 – девет икономически, три образователни, шест демографски и пет инфраструктурни. Основният ни източник на първични данни е книгата на В. R. Mitchell “International Historical Statistics. 1750-2005” в три тома съответно за Европа, Северна и Южна Америка и Африка, Азия и Океания. Индикаторите, използвани от нас, са резултат на преизчисление, най-вече на глава от населението или на 1000 човека (респ. на 1 000 000 човека) от населението.

² В тези условни наименования използваме кавички, за да укажем следното:

- когато наименованието на клъстера е събирателно, като например Първи „западноевропейски“ клъстер, кавичките показват, че в този клъстер влизат и държави извън обозначения географски регион. (В конкретния пример това са най-често Австралия, Нова Зеландия и Канада.)

- когато наименованието на клъстера се състои от името на една единствена държава, като например „САЩ“, кавичките показват, че тази държава е само ядрото на клъстера, а през годините в него се включват и други държави. (В конкретния пример заедно със САЩ често се появяват Австралия и Швейцария.)

Деветте икономически показателя са: Брутен вътрешен продукт на глава от населението, Годишен темп на прираст на БВП (в %), Дял на БВП разпределян от държавата (в %), Дял на държавния сектор в националната икономика, Безработица (в % от цялото население), Безработица (в % от работната сила), Индустриални (трудови) спорове (на 1 000 000 човека от населението), Въвлечени работници в индустриални (трудови) спорове (на 1000 човека от населението), Загубени дни поради индустриални (трудови) спорове (на 1000 човека от населението).

Трите образователни показателя са: Деца в основни и средни училища (на 1000 човека от населението), Учители в основни и средни училища (на 1000 човека от населението), Студенти в университетите (на 1000 човека от населението).

Шестте демографски индикатори са: Коефициенти за раждаемост и смъртност, Средна продължителност на предстоящия живот, Детска смъртност, Коефициенти за емиграция и имиграция

Петте инфраструктурните индикатори са: Дължина на железния път (километри на 1000 човека от населението); Превозени товари по железниците (тонове на глава от населението); Превозени пътници по железниците (на глава от населението); Пощенски услуги (писма на глава от населението); Телеграфни услуги (телеграми на глава от населението).

В настоящия текст представяме резултатите за Първи „арабски“ клъстер. Държавите, които влизат в този клъстер са:

Таблица 1

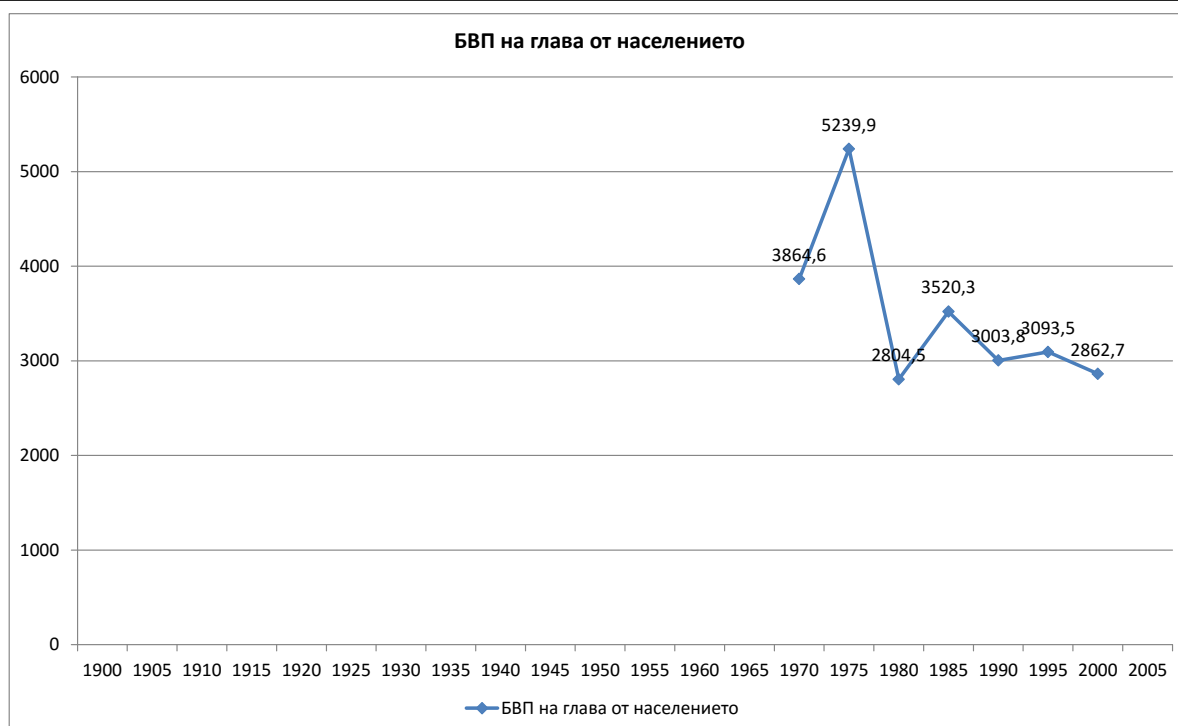
Състав на Първи „арабски“ клъстер

Година	Състав
1970	Иран, Сирия
1975	Иран, Оман, Сирия
1980	Алжир, Кения, Оман, Тунис
1985	Алжир, Египет, Йордания, Конго, Либия, Никарагуа, Полша, Тунис
1990	Алжир, Йемен, Йордания
1995	Египет, Тунис
2000	Алжир

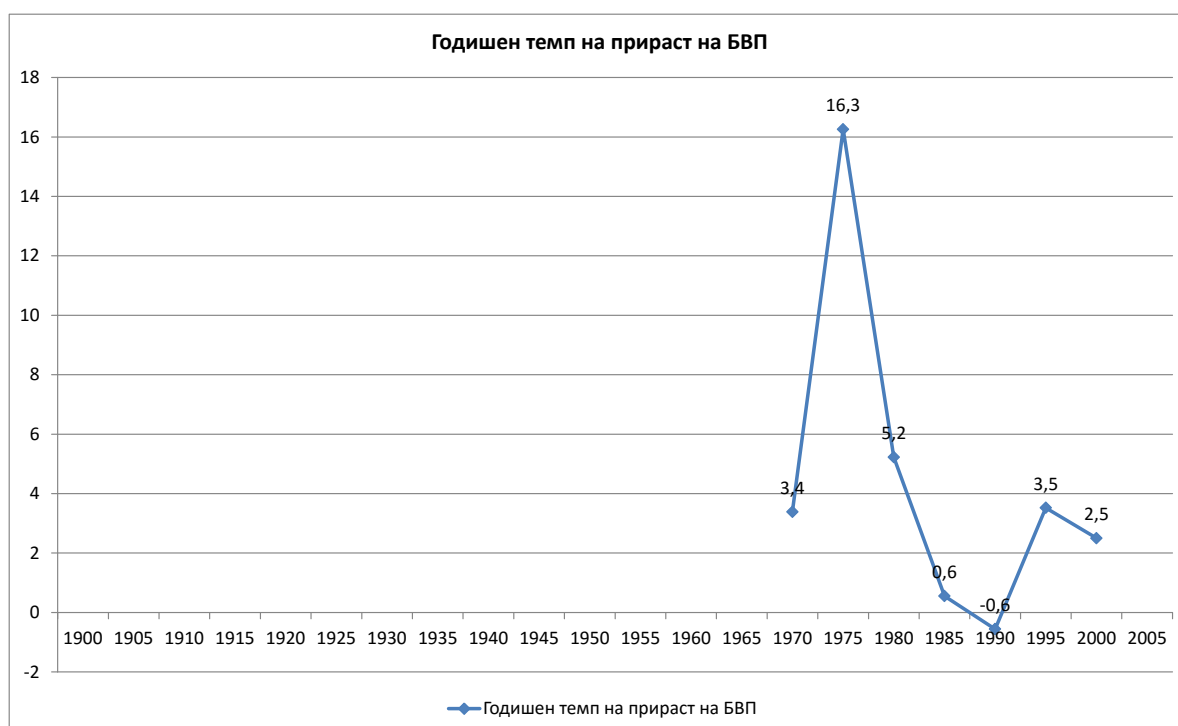
2. Икономически, инфраструктурни и образователни характеристики на Първи „арабски“ клъстер

а) Икономически характеристики

* *БВП на глава от населението.* За 30 години – от 1970 до 2000 година в динамиката на БВП на глава от населението се забелязват два периода. Седемдесетте години се характеризират с рязко повишаване – от 3864,6 до 5239,9 дол. на глава от населението, а след това със също толкова рязък спад в БВП на глава от населението – от 5239,9 до 2804,5 дол. на глава от населението. През осемдесетте и деветдесет години на XX век също има повишаване и спадане, но те не са така резки. И като цяло през този период БВП на глава от населението остава на едно и също ниво.

Фиг. 1 Динамика на БВП на глава от населението (долари)

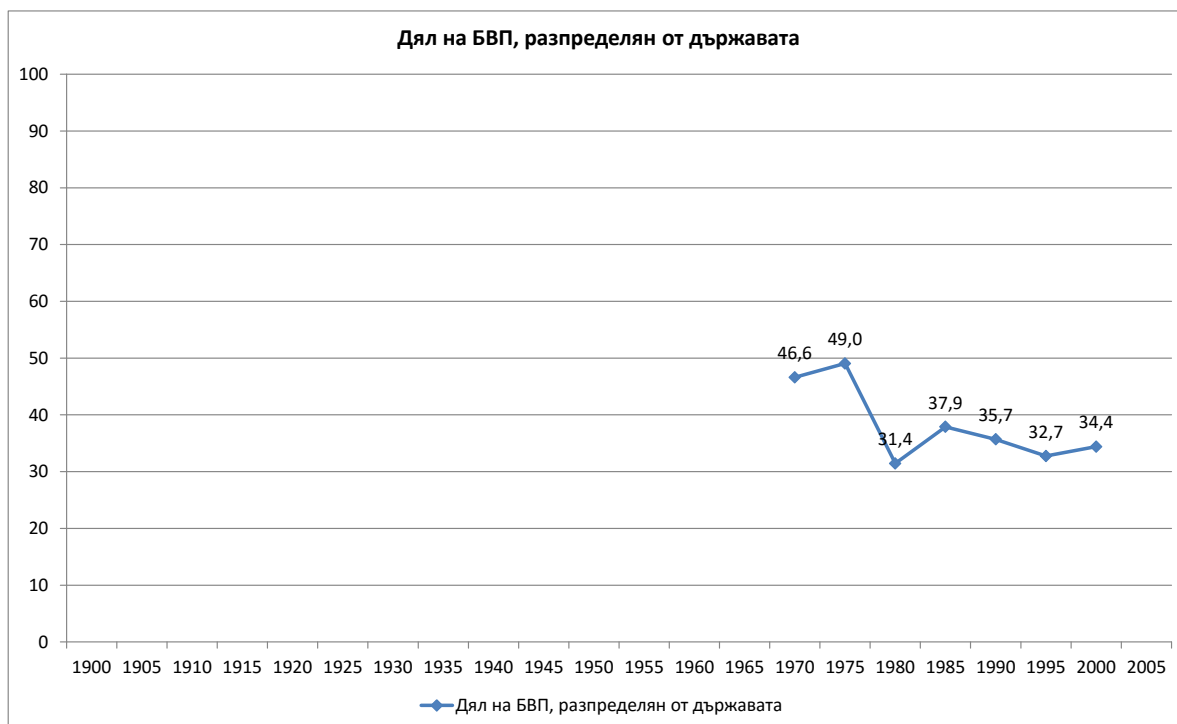

Фиг. 2 Динамика на годишния темп на прираст на БВП (%)

* *Годишен темп на прираст на БВП.* Същите два периода се забелязват и при годишния темп на прираст на БВП. През седемдесетте години темпът на прираст на БВП най-напред е много бърз – от 3,4 стига до 16,3% през 1975 год. А след това от 16,3 следва рязък спад до 5,2% през 1980 год. През осемдесетте и деветдесетте години темповете на годишния прираст на БВП на глава от населението са сравнително “по-спокойни”.

* *Дял на БВП, разпределян от държавата.* За 30 годни делът на БВП, разпределян от държавата, спада от 46,6 до 34,4%. Трендът на спадане е устойчив. През тези трийсет години има и периоди на повишаване на делът на БВП, разпределян от държавата. Най-високата стойност е през 1975 год., когато той е 49%. Но като цяло в Първи арабски клъстер се проявява

общата тенденция, характерна за страните от втория и третия ешелон на капитализма след първоначалното силно участие на държавата в преразпределението на БВП, след това участието ѝ постепенно да намалява.

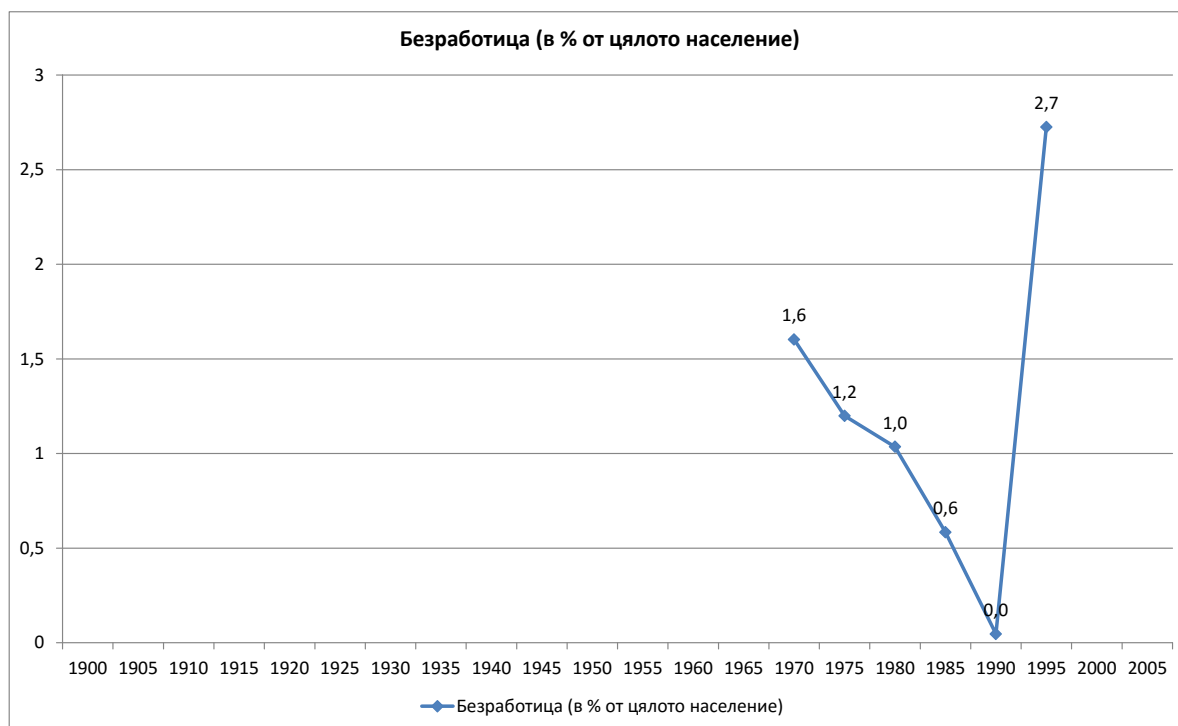
Фиг. 3 Динамика на дела на БВП, разпределян от държавата (%)

* *Дял на държавния сектор в националната икономика.* През седемдесетте години делът на държавния сектор в икономиката съществено се увеличава. През осемдесетте и деветдесетте години има периоди както на увеличаване, така и на спадане на дела на държавния сектор в националната икономика. Но като цяло той остава висок – повече от половината от икономиката в Първи „арабски“ клъстер е в държавния сектор.

Фиг. 4 Динамика на дела на държавния сектор в националната икономика (експертна оценка по скала от 1 до 5)

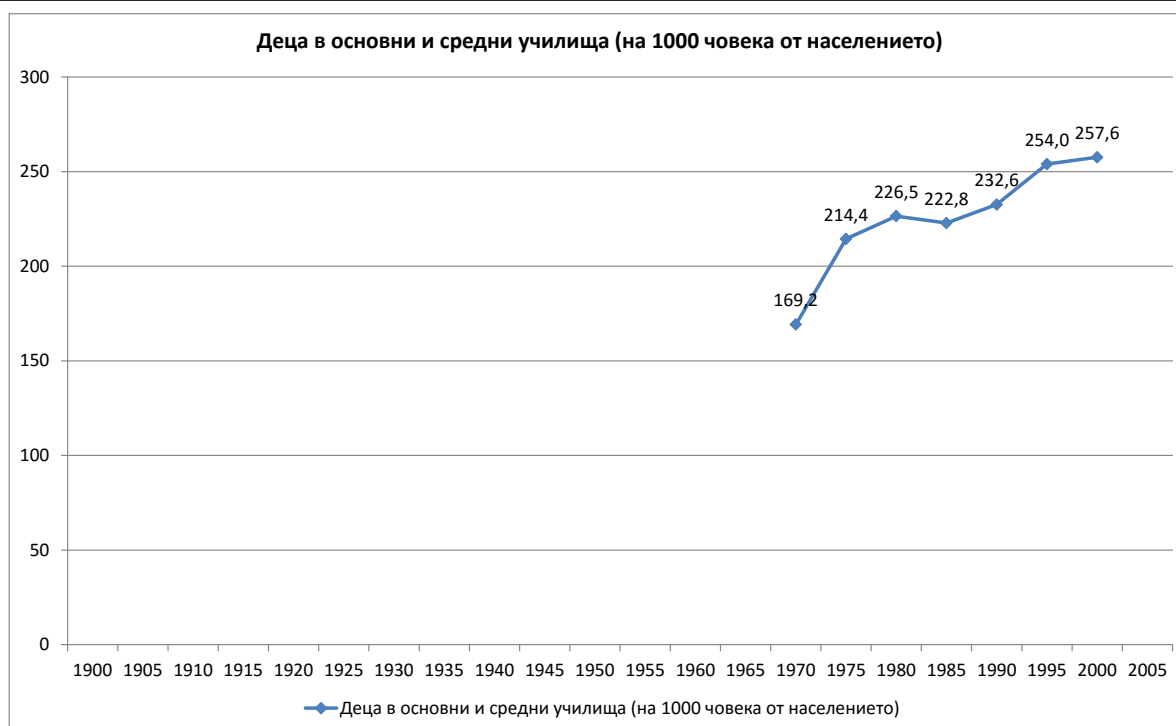
* *Безработицата в проценти от цялото население.* В динамиката на безработицата в проценти от цялото население се забелязват два твърде отличаващи се един от друг периода. През седемдесетте и осемдесетте години безработицата устойчиво намалява. През 90-те години има рязко увеличаване.

Фиг. 5 Динамика на безработицата (% от цялото население)

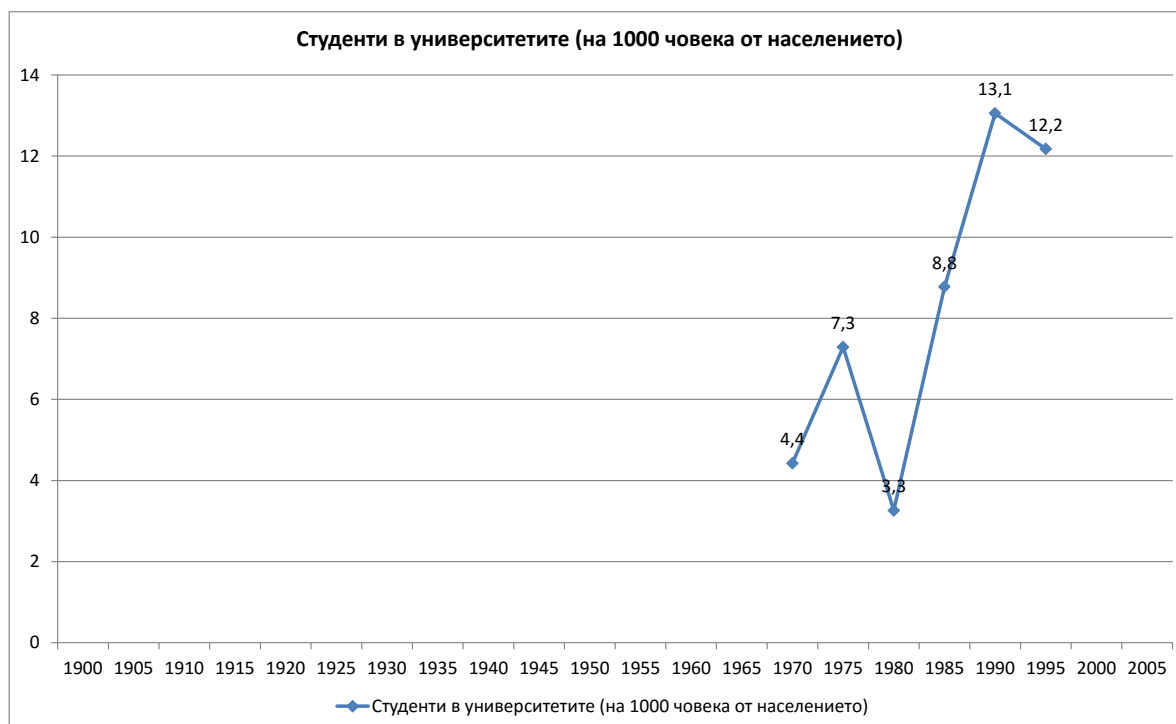
б) Образователни характеристики на Първи „арабски“ клъстер

* *Деца в основни и средни училища (на 1000 човека от населението).* За тридесет години децата в основни и средни училища (на 1000 човека от населението) значително се увеличават. От 169,2 през 1970 год. те скачат на 257,6 през 2000 год. Това е съществено постижение за Първи „арабски“ клъстер. На фона на значителното увеличение на населението, увеличаването в такава степен за трийсет години на броя на децата в основни и средни училища (на 1000 човека от населението) е индикатор за много успешна образователна политика.

Фиг. 6 Динамика на броя на децата в основни и средни училища (на 1000 човека от населението)

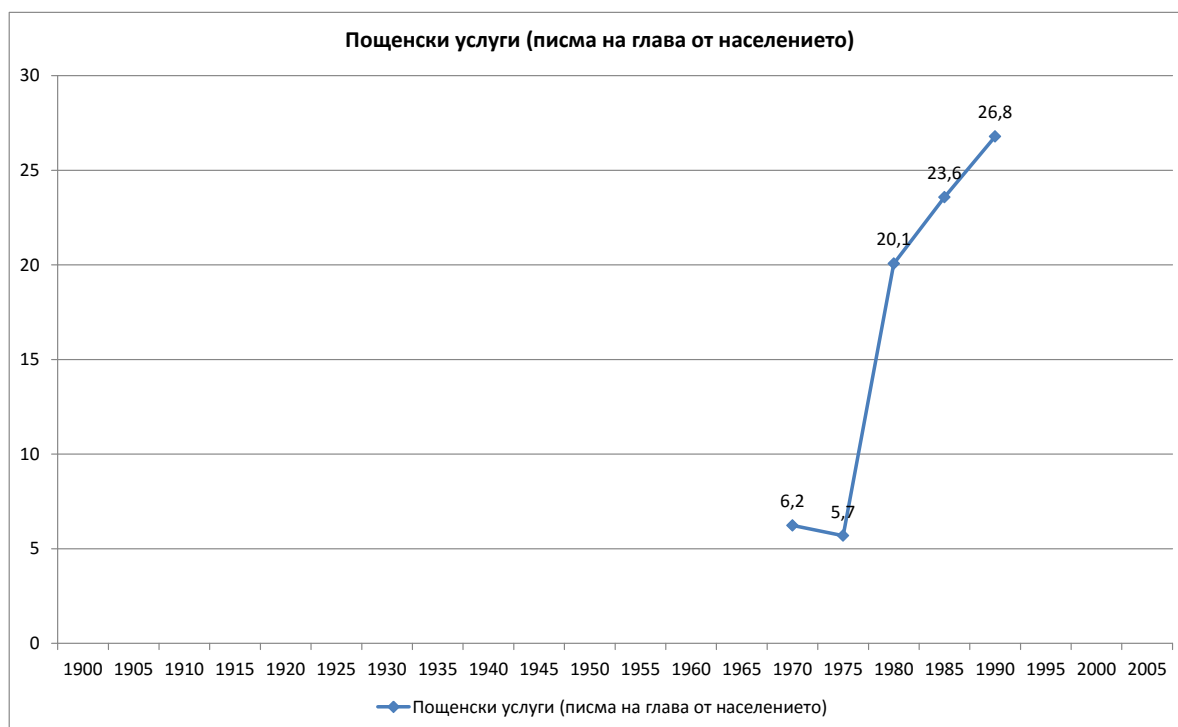
* *Студенти в университетите (на 1000 човека от населението)*. Абсолютно същото може да се каже и за политиката в сферата на висшето образование. Въпреки че има два периода на спад, като цяло тенденцията е на решително увеличаване на студентите на 1000 човека от населението. От 4,4 през 1970 год. те се увеличават на 12,2 през 2000 год. Тези тридесет години са извънредно успешни за Първи „арабски“ клъстер в сферата на висшето образование.

Фиг. 7 Динамика на броя на студентите в университетите (на 1000 човека от населението)

в) *Инфраструктурни характеристики на Първи „арабски“ клъстер*

* *Пощенски услуги (писма на глава от населението)*. За тридесет години пощенските услуги на глава от населението се развиват извънредно много. От 6,2 те достигат до 26,8 броя на глава от населението. Като се вземе предвид силното нарастване на населението в този период, ясни са големите успехи в това отношение на Първи „арабски“ клъстер.

Фиг. 8 Динамика на броя на писмата (на глава от населението)

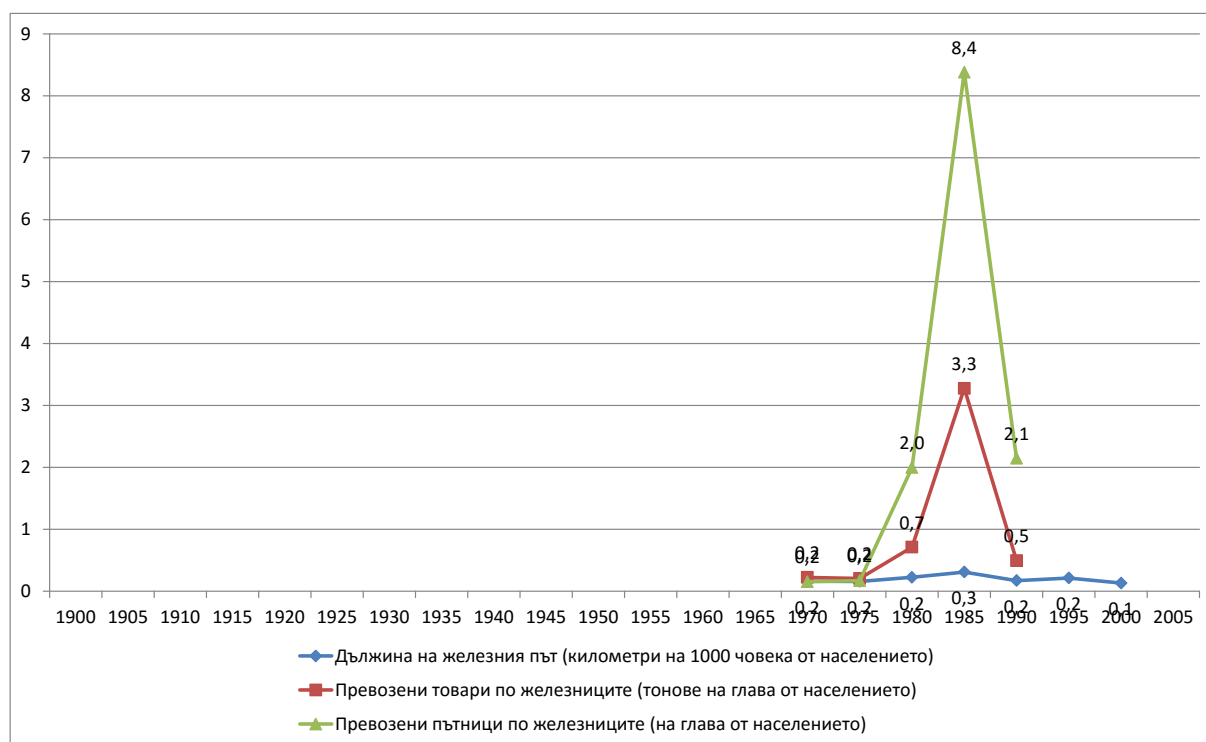
* *Телеграфни услуги (телеграми на глава от населението)*. Увеличаването на телеграмите на глава от населението е само през седемдесетте години. През осемдесетте и деветдесетте години тези услуги намаляват. Причина е в бързото разрастване на другите средства за масова комуникация. В това отношение Първи „арабски“ клъстер не се различава от другите клъстери.

Фиг. 9 Динамика на броя на телеграмите (на глава от населението)

* Дължина на железния път (километри на 1000 човека от населението), превозени товари по железниците (тонове на глава от населението), превозени пътници по железниците (на глава от населението). До средата на тези тридесет години – 1985 год., дължината на железния път (километри на 1000 човека от населението) и превозените товари по железниците (тонове на глава от населението) се увеличават съществено – по първия показател от 0,2 до 8,4 км. на 1000 човека, а по втория от 0,2 до 3,3 тона на глава от населението. Впоследствие стойностите и на двата показателя намаляват. Причината, най-вероятно е, че в средата на осемдесетте години железопътната мрежа в Първи „арабски“ клъстер вече е достатъчно „наситена“, достатъчно „гъста“. И съответно увеличаването на населението намалява стойността на километрите на 1000 души и тоновете превозени товари на глава от населението. Относно втория показател роля несъмнено изиграва и развитието на тежкотоварния автомобилен транспорт, който поема значителна част от товаропотока. По третия показател – не се забелязва такова рязко увеличение и съответно намаление на превозените пътници по железниците на глава от населението. Причината е, че влаковете имат своеобразна „разтегателност“ и възможност да „поемат“ увеличилите се в резултат на нарастване на населението пътници.

Фиг. 10 Динамика на инфраструктурните индикатори

Заклучение: Развитието на Първи „арабски“ клъстер в периода от 1970 до 2000 год. е успешно. Динамиката на икономическите, образователните и инфраструктурните характеристики показва, че установените в държавите от клъстера светски режими успешно решават задачите по модернизацията на своите страни.

Използвана литература:

1. Найденов, Г., К. Харалампиев, В. Проданов, П. Пачкова. Клъстерите капитализъм. Типология и динамика на капиталистическите икономики. Издателски комплекс – УНСС, София, 2012
2. Mitchell W. R. International Historical Statistics: Africa, Asia and Oceania, 1750-2005. Palgrave Macmillan, 2007

3. Mitchell В. R. International Historical Statistics: Europe, 1750-2005. Palgrave Macmillan, 2007
4. Mitchell В. R. International Historical Statistics: The Americas, 1750-2005. Palgrave Macmillan, 2007

За контакти:

Проф. д.с.н. Георги Ненев Найденов

УНСС – София

E-mail: naidenov@tu-sofia.bg

Доц. д-р Калоян Валентинов Харалампиев

СУ „Св. Климент Охридски“

E-mail: k_haralampiev@phls.uni-sofia.bg